

**ROMÁNSKÉ
JAZYKY A ČEŠTINA
VE SVĚTLE
PARALELNÍCH
KORPUSŮ**

**PETR ČERMÁK
OLGA NÁDVORNÍKOVÁ
ET ALII**

KAROLINUM

Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů

Petr Čermák, Olga Nádvorníková et alii

Recenzovali:

prof. PhDr. František Čermák, DrSc.

prof. PhDr. Jiří Černý, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Zuzana Leštinová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

© Petr Čermák, Olga Nádvorníková et alii, 2015

ISBN 978-80-246-2872-1

ISBN 978-80-246-2914-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

- 1. SROVNÁVÁNÍ JAZYKŮ A PARALELNÍ KORPUSY ---- 11**
  - 1.1 Románské jazyky a čeština, hledání strukturních rozdílů ---- 12
  - 1.2 Metodologie vytěžování paralelních korpusů. Paralelní korpus *InterCorp* ---- 16
  - 1.3 Charakteristika jednotlivých subkorpusů ---- 25
    - 1.3.1 Španělský subkorpus ---- 25
    - 1.3.2 Italský subkorpus ---- 26
    - 1.3.3 Portugalský subkorpus ---- 26
    - 1.3.4 Francouzský subkorpus ---- 26

- 2. ROMÁNSKÁ KONSTRUKCE HACER/FARE/FAIRE/FAZER + INFINITIV A JEJÍ ČESKÉ PROTĚJŠKY ---- 27**
  - 2.1 Kauzativnost v románských jazycích a v češtině ---- 28
    - 2.1.1 Kauzativnost a její definice ---- 28
    - 2.1.2 Kauzativnost v románských jazycích ---- 31
    - 2.1.3 Kauzativnost v češtině ---- 31
    - 2.1.4 Typologie českých protějšků konstrukce *hacer* + infinitiv, *fare* + infinitiv, *faire* + infinitiv, *fazer* + infinitiv ---- 33
    - 2.1.5 Metodologie a postup ---- 37
  - 2.2 Španělština: konstrukce *hacer* + infinitiv a její protějšky v češtině ---- 38
    - 2.2.1 Prostředky vyjadřování kauzativnosti ve španělštině ---- 38
    - 2.2.2 K vlastnostem konstrukce *hacer* + infinitiv ---- 39
    - 2.2.3 Analýza výsledků vyhledávání v španělsko-českém korpusu ---- 41
      - 2.2.3.1 Komentář k jednotlivým typům ---- 46
      - 2.2.3.2 Možnost vkládat další slovo mezi pomocné a významové sloveso ---- 49
  - 2.3 Italská konstrukce *fare* + infinitiv a její protějšky v češtině ---- 50
    - 2.3.1 Prostředky vyjadřování kauzativnosti v italštině ---- 50
    - 2.3.2 K vlastnostem konstrukce *fare* + infinitiv ---- 51
    - 2.3.3 Analýza výsledků vyhledávání v italsko-českém korpusu ---- 52
      - 2.3.3.1 Komentář k jednotlivým typům ---- 56
      - 2.3.3.2 Možnost vkládat další slovo mezi pomocné a významové sloveso ---- 59
  - 2.4 Portugalština: konstrukce *fazer* + infinitiv a její protějšky v češtině ---- 59
    - 2.4.1 Prostředky vyjadřování kauzativnosti v portugalštině ---- 59
    - 2.4.2 K vlastnostem konstrukce *fazer* + infinitiv ---- 60
    - 2.4.3 Analýza výsledků vyhledávání v portugalsko-českém korpusu ---- 61
      - 2.4.3.1 Komentář k jednotlivým typům ---- 66

- 2.4.3.2 Možnost vkládat další slovo mezi pomocné a významové sloveso ---- **69**
- 2.5 Francouzština: konstrukce *faire* + infinitiv a její protějšky v češtině ---- **69**
  - 2.5.1 Prostředky vyjadřování kauzativnosti ve francouzštině ---- **69**
  - 2.5.2 K vlastnostem konstrukce *faire* + infinitiv ---- **70**
  - 2.5.3 Analýza výsledků vyhledávání ve francouzsko-českém korpusu ---- **71**
    - 2.5.3.1 komentář k jednotlivým typům ---- **76**
    - 2.5.3.2 Možnost vkládat další slovo mezi pomocné a významové sloveso ---- **79**
- 2.6 Románské kauzativní konstrukce ve světle korpusu *InterCorp* ---- **80**
  - 2.6.1 České protějšky zkoumané konstrukce ---- **80**
  - 2.6.2 Vlastnosti románské konstrukce ---- **84**

3. MORFOLOGICKY KOMPLEXNÍ SLOVA V ROMÁNSKÝCH JAZYCÍCH

- A JEJICH PROTĚJŠKY V ČEŠTINĚ ---- 87**
- 3.0 Afixy *ri-/re-* a *-bile/-ble/-vel* a jejich protějšky v češtině ---- **88**
- 3.1 Úvodem ---- **88**
- 3.2 Slovtvorba – definice komplexních slov ---- **88**
- 3.3 Konkrétní příklady ---- **89**
  - 3.3.1 Iterativní prefix *ri-/re-* ---- **89**
  - 3.3.2 Modální sufix *-bile/-ble/-vel* ---- **90**
- 3.4 Typologie českých protějšků ---- **90**
  - 3.4.1 Prefix *ri-/re-* ---- **90**
  - 3.4.2 Sufix *-bile/-ble/-vel* ---- **91**
- 3.5 Italská afixy *ri-* a *-bile* ---- **92**
  - 3.5.1 Prefix *ri-* ---- **92**
    - 3.5.1.1 Obecné charakteristiky ---- **92**
    - 3.5.1.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **92**
    - 3.5.1.3 Interpretace některých sloves ---- **95**
  - 3.5.2 Sufix *-bile* ---- **97**
    - 3.5.2.1 Obecné charakteristiky ---- **97**
    - 3.5.2.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **97**
    - 3.5.2.3 Interpretace některých adjektiv ---- **101**
- 3.6 Španělština: afixy *re-* a *-ble* ---- **102**
  - 3.6.1 Prefix *re-* ---- **103**
    - 3.6.1.1 Obecné charakteristiky ---- **103**
    - 3.6.1.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **103**
    - 3.6.1.3 Interpretace některých sloves ---- **106**
  - 3.6.2 Sufix *-ble* ---- **108**
    - 3.6.2.1 Obecné charakteristiky ---- **108**
    - 3.6.2.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **108**
    - 3.6.2.3 Interpretace některých adjektiv ---- **117**
- 3.7 Portugalská afixy *re-* a *-vel* ---- **119**
  - 3.7.1 Prefix *re-* ---- **119**
    - 3.7.1.1 Obecné charakteristiky ---- **119**
    - 3.7.1.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **120**
    - 3.7.1.3 Interpretace některých sloves ---- **122**
  - 3.7.2 Sufix *-vel* ---- **123**
    - 3.7.2.1 Obecná charakteristika ---- **123**
    - 3.7.2.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **123**
    - 3.7.2.3 Interpretace některých adjektiv ---- **128**
- 3.8 Francouzština: afixy *re-* a *-ble* ---- **130**
  - 3.8.1 Prefix *re-* ---- **130**
    - 3.8.1.1 Obecné charakteristiky ---- **130**

- 3.8.1.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **131**
  - 3.8.1.3 Interpretace některých sloves ---- **135**
  - 3.8.2 Sufix *-ble* ---- **138**
    - 3.8.2.1 Obecné charakteristiky ---- **138**
    - 3.8.2.2 Základní výsledky vyhledávání ---- **139**
    - 3.8.2.3 Interpretace některých adjektiv ---- **144**
  - 3.9 Závěrem ke slootovorbě ---- **146**
- 4. SLOVESNÉ PERIFRÁZE S VÝZNAMEM INICIÁLNÍ INGRESIVNOSTI V ROMÁNSKÝCH JAZYCÍCH A TYPOLOGIE JEJICH ČESKÝCH PROTĚJŠKŮ ---- 149**
- 4.1 Úvodem k ingresivním perifrázím ---- **150**
    - 4.1.1 Perifrastické konstrukce - definice ---- **151**
    - 4.1.2 Rozdělení perifrastických konstrukcí ---- **152**
    - 4.1.3 Cíle a metody práce ---- **153**
  - 4.2 Perifráze s významem iniciální ingresivnosti: portugálština ---- **154**
    - 4.2.1 Perifrastické konstrukce s významem iniciální ingresivnosti, které jsou předmětem našeho zkoumání ---- **154**
    - 4.2.2 Kritéria pro vyhledávání ---- **155**
    - 4.2.3 Přehled analyzovaných perifrází s kvantitativním vyjádřením ---- **156**
    - 4.2.4 Závěry vyplývající z analýzy portugalského materiálu ---- **160**
  - 4.3 Perifráze s významem iniciální ingresivnosti: španělština ---- **160**
    - 4.3.1 Perifrastické konstrukce s významem iniciální ingresivnosti, které jsou předmětem našeho zkoumání ---- **160**
    - 4.3.2 Kritéria pro vyhledávání ---- **161**
    - 4.3.3 Základní klasifikace perifrází ---- **161**
    - 4.3.4 Typologie českých protějšků ---- **162**
    - 4.3.5 Přehled analyzovaných perifrází s kvantitativním vyjádřením ---- **164**
    - 4.3.6 Závěry ---- **172**
  - 4.4 Perifráze s významem iniciální ingresivnosti: itaština ---- **173**
    - 4.4.1 Perifrastické konstrukce s významem iniciální ingresivnosti, které jsou předmětem našeho zkoumání ---- **173**
    - 4.4.2 Obecné charakteristiky ---- **173**
    - 4.4.3 Základní výsledky vyhledávání ---- **174**
    - 4.4.4 Klasifikace českých protějšků ---- **176**
  - 4.5 Perifráze s významem iniciální ingresivnosti: francouzština ---- **179**
    - 4.5.1 Perifrastické konstrukce s významem iniciální ingresivnosti, které jsou předmětem našeho zkoumání ---- **179**
    - 4.5.2 Základní klasifikace perifrází ---- **180**
    - 4.5.3 Typologie českých protějšků ---- **180**
    - 4.5.4 Přehled analyzovaných perifrází s kvantitativním vyjádřením ---- **181**
    - 4.5.5 Závěry vyplývající z analýzy francouzského materiálu ---- **184**
  - 4.6 Románské perifráze s významem iniciální ingresivnosti ve světle korpusu *InterCorp* ---- **184**
- 5. GERUNDIUM V ROMÁNSKÝCH JAZYCÍCH A TYPOLOGIE JEHO ČESKÝCH PROTĚJŠKŮ ---- 187**
- 5.1 Úvodem ke gerundiu ---- **188**
    - 5.1.1 Morfologie gerundia ---- **188**
    - 5.1.2 Gerundium jako *converb* ---- **190**
      - 5.1.2.1 Syntaktické fungování gerundia ---- **192**
      - 5.1.2.2 Sémantické fungování (adverbiálního) gerundia ---- **194**
    - 5.1.3 Typy respondentů gerundia v češtině ---- **196**
    - 5.1.4 Závěr - cíle analýzy ---- **197**

- 5.2 Gerundium ve francouzštině ---- **198**
  - 5.2.0 Morfologie gerundia ve francouzštině ---- **198**
  - 5.2.1 Vymezení zkoumaného vzorku gerundií ---- **198**
  - 5.2.2 Frekvenční analýza gerundia ve francouzštině ---- **199**
  - 5.2.3 Syntaktické a sémantické fungování gerundia ---- **202**
  - 5.2.4 České respondenty francouzského gerundia ---- **208**
    - 5.2.4.1 Plně predikační respondenty ---- **210**
      - 5.2.4.1.1 Určité sloveso v hlavní větě ---- **210**
      - 5.2.4.1.2 Určité sloveso ve vedlejší větě ---- **211**
    - 5.2.4.2 Depredikační respondenty gerundia ---- **213**
    - 5.2.4.3 Polopredikační respondent gerundia - přechodník ---- **214**
  - 5.2.5 Závěr ---- **218**
- 5.3 Gerundium ve španělštině ---- **219**
  - 5.3.0 Morfologie gerundia ve španělštině ---- **219**
  - 5.3.1 Vymezení zkoumaného vzorku gerundií ---- **220**
  - 5.3.2 Frekvenční analýza gerundia ve španělštině ---- **221**
  - 5.3.3 Syntaktické a sémantické fungování gerundia ---- **224**
  - 5.3.4 České respondenty španělského gerundia ---- **231**
    - 5.3.4.1 Plně predikační respondenty ---- **233**
      - 5.3.4.1.1 Určité sloveso v hlavní větě ---- **233**
      - 5.3.4.1.2 Určité sloveso ve vedlejší větě ---- **234**
    - 5.3.4.2 Depredikační respondenty gerundia ---- **235**
    - 5.3.4.3 Polopredikační respondenty gerundia ---- **236**
  - 5.3.5 Český přechodník a španělské gerundium ---- **237**
  - 5.3.6 Závěr ---- **240**
- 5.4 Gerundium v italštině ---- **241**
  - 5.4.0 Morfologie gerundia v italštině ---- **241**
  - 5.4.1 Vymezení zkoumaného vzorku gerundií ---- **242**
  - 5.4.2 Frekvenční analýza gerundia v italštině ---- **242**
  - 5.4.3 Syntaktické a sémantické fungování gerundia ---- **243**
  - 5.4.4 České respondenty italského gerundia ---- **251**
    - 5.4.4.1 Plně predikační respondenty ---- **252**
      - 5.4.4.1.1 Určité sloveso v hlavní větě ---- **252**
      - 5.4.4.1.2 Určité sloveso ve vedlejší větě ---- **252**
    - 5.4.4.2 Depredikační respondenty gerundia ---- **253**
    - 5.4.4.3 Polopredikační respondenty gerundia - přechodník a aktivní verbální adjektivum ---- **255**
  - 5.4.5 Závěr ---- **258**
- 5.5 Gerundium v portugalštině ---- **259**
  - 5.5.1 Morfologie gerundia v portugalštině ---- **259**
  - 5.5.2 Vymezení zkoumaného vzorku gerundií ---- **259**
  - 5.5.3 Frekvenční analýza gerundia v portugalštině ---- **260**
    - 5.5.3.1 Výskyt gerundia v i. p. m. ---- **260**
    - 5.5.3.2 Vliv složení korpusu a autorského idiolektu ---- **260**
    - 5.5.3.3 Lexikální obsazení gerundia ---- **262**
  - 5.5.4 Syntaktické fungování gerundia ---- **263**
  - 5.5.5 Sémantické typy příslovecného gerundia ---- **267**
  - 5.5.6 Shrnutí fungování českých respondentů gerundia ---- **273**
  - 5.5.7 Český přechodník a portugalské gerundium ---- **275**
  - 5.5.8 Závěr ---- **277**
- 5.6 Románské gerundium a čeština ve světle korpusu *InterCorp* ---- **278**
  - 5.6.1 Frekvence výskytu gerundia ve zkoumaných jazycích ---- **279**

- 5.6.2 Syntaktická funkce gerundia ve zkoumaných jazycích ---- **280**
- 5.6.3 Příslowečné významy gerundia ve zkoumaných jazycích ---- **282**
- 5.6.4 Protějšky gerundia v češtině ---- **284**

**6. OBRAZ ROZDÍLŮ MEZI ROMÁNSKÝMI JAZYKY A ČEŠTINOU
V PARALELNÍM KORPUSU INTERCORP ---- 287**

Cizojazyčná shrnutí ---- **293**

Bibliografie ---- **301**

Rejstřík věcný ---- **311**

Rejstřík jmenný ---- **315**

1. SROVNÁVÁNÍ JAZYKŮ A PARALELNÍ KORPUSY (PČ)

Vznik elektronických jazykových korpusů a korpusové lingvistiky přinesl v lingvistice významný zlom: umožnil konfrontaci zažitých tvrzení o jazyce se statisticky zpracovanými analýzami obrovských objemů dat. Vedl též k přehodnocení role lingvistovy intuice, až do té doby základního nástroje při analýze dat: dnes je nemyslitelné opírat jakýkoli závěr o jazykovou intuici nedostatečného počtu mluvčích, nebo snad dokonce mluvčího jediného.

Pro kontrastivní lingvistiku byl problém jazykové intuice ještě palčivější – na jazykovou intuici se bylo potřeba spoléhat ve dvou, nebo dokonce ještě více srovnávaných jazycích. Lingvista byl nejčastěji rodilým mluvčím jednoho ze zkoumaných jazyků, v ostatních jazycích se musel spoléhat na svou osvojenou znalost nebo na informanty – komplikací navíc bylo to, že nešlo jen o kompetenci v příslušných jazycích, ale i o schopnost správně nahlédnout vzájemné vztahy (ekvivalence, shody a rozdíly mezi nimi). Vznik paralelních a jiných korpusů umožňujících srovnávání dat paralelně ve více jazycích přinesl i na toto pole zcela nové perspektivy. Tyto korpusy existují kratší dobu než korpusy jednojazyčné, proto je s jejich využíváním méně praktických zkušeností.

V Ústavu Českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy je již od roku 2005 budován paralelní korpus *InterCorp* (<http://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp/>), představující i v mezinárodním kontextu špičkový korpusový nástroj svého druhu. Jeho metodologická využitelnost byla již testována na řadě dílčích studií. Tato monografie metodologii testuje v rozsáhlém měřítku, celkem na čtyřech jazycích a na čtyřech strukturně rozličných jazykových jevech. Má tak dva cíle: 1) na vybraných jevech popsat určité strukturní rozdíly mezi románskými jazyky a češtinou; 2) v praktické i teoretické rovině ověřit metodologii paralelních korpusů obecně a korpusu *InterCorp* specificky.

1.1 ROMÁNSKÉ JAZYKY A ČEŠTINA, HLEDÁNÍ STRUKTURNÍCH ROZDÍLŮ

Výše jsme konstatovali, že do příchodu korpusové lingvistiky se srovnávací mezijazykové studie – tedy i studie srovnávající románské jazyky a češtinu – nutně opíraly

o víceméně intuitivní, statisticky nepodloženou analýzu dat. Tyto tradiční studie často vycházely z typologické charakteristiky jednotlivých jazyků: často se stavěla flexivní čeština proti izolační francouzštině apod. Nechme teď stranou, do jaké míry je dnes taková typologická charakteristika jazyků obhajitelná. Jisté je, že podobná tvrzení vynášela v podstatě kvantitativní, statistické soudy, aniž se opírala o jakákoli kvantifikovatelná data: tak se u kauzativních konstrukcí *hacer/fare/fazer/faire...* + infinitiv konstatovalo, že čeština jako protějšek těchto konstrukcí hojně využívá prefixu *roz-*, nebo se uvádělo, že proti bohatému španělskému systému analytických konstrukcí vyjadřujících ingresivnost stojí opět české prefixy. Nelze popřít, že takovéto české protějšky jsou možné, ale lze předpokládat, že nejsou nutně dominantní, a už vůbec ne jediné. Základní hypotézou této monografie je, že tradičně podávaný obraz shod a rozdílů mezi románskými jazyky a češtinou je nutně zjednodušený: lze očekávat, že detailní srovnávací popis, založený na materiálu z korpusů, tento obraz přinejmenším zproblematizuje. Lze předpokládat, že v každém ze zmiňovaných příkladů nabídne čeština velmi heterogenní a na první pohled nepřehledný souhrn různorodých řešení.

Abychom tuto hypotézu mohli ověřit, vybrali jsme čtyři konkrétní jazykové jevy z románských jazyků a provedli jsme výzkum jejich protějšků v paralelním korpusu *InterCorp*. Konkrétně jde o tyto jazykové jevy:

- 1) kauzativní konstrukci *hacer/fare* + infinitiv;
- 2) adjektiva se sufiksem *-ble/-bile...* a slovesa s prefixem *re-/ri-*;
- 3) ingresivní perifráze;
- 4) gerundium.

Tyto jevy jsme nevybrali náhodou.

Je pochopitelné, že jejich jednotícím prvkem je skutečnost, že mají v románských jazycích stejnou/podobnou formu, byť pochopitelně využitelnost daného jazykového prostředku může být v každém jazyce trochu jiná (srov. např. velmi pestrý a bohatý repertoár španělských ingresivních vazeb s nepoměrně chudším inventářem francouzským nebo italským). Úmyslně jsme vybírali jevy z různých jazykových rovin/plánů: vedle jevu v zásadě slovotvorného (prefixy a sufify) tak budeme zkoumat prostředky, které v sobě spojují rysy morfologické, syntaktické a lexikální. Pro zkoumání očekávané heterogenosti českých protějšků je důležité konstatovat, že i jen povšechné srovnání situace v románských jazycích a v češtině dělí zkoumané jevy do dvou skupin.

- 1) U některých jevů máme v češtině jakýsi „izomorfní“ prostředek (např. proti sufixu *-ble, -bile...* stojí český sufix *-telný*; proti románské kauzativní konstrukci české *dát si ostríhat vlasy* apod.). U těchto případů budeme mj. zjišťovat, jak často a za jakých okolností bude protějškem románského jevu právě izomorfní prostředek český.
- 2) U jiných jevů máme naopak v románských jazycích něco, co v češtině není, nebo to přinejmenším není přítomno ve stejné míře, stejně systémově (to je případ zpracovaného systému ingresivních perifrází např. ve španělštině a českého *začít pracovat* apod.). U těchto případů je rozmanitost českých protějšků očekávatelnější a naším cílem je tuto rozmanitost popsat; navíc zde platí výše řečené: je otázka, jak často je protějškem tradičně uváděný „typologický“ český protějšek.

Náš materiál ukáže, že různorodá a pestrá řešení, která se mnohdy vzpírají jednoznačně a dobře vymezené typologii, se objevují u obou typů jevů.

České protějšky vybraných jevů budeme zkoumat ze strukturního hlediska: zajímá nás jejich typologie a kvantifikace vymezených typů. Tato typologie, vytvořená částečně a priori a ověřená a zpřesněná analýzou dat, je pochopitelně zobecněním: zajímá nás, jaké obecné strukturní možnosti využívají u daných jevů zkoumané jazyky a jak si tyto strukturní možnosti navzájem odpovídají. Není tedy naším cílem detailní analýza jednotlivých případů – naše práce proto není translatologická. To se odráží i v tom, že naším cílem není ani posuzovat „správnost“ překladu. „Správnost“ překladu necháváme stranou v souladu s předpokladem korpusové lingvistiky, že na dostatečně velkém objemu dat nabude každý rozměr zkoumaného jevu náležité proporce: lze předpokládat, že „špatné“ překladatelské řešení bude zcela minoritní. Tuto otázku tedy zcela ponecháváme translatologickým studiím, byť předpokládáme, že naše analýzy strukturních souvislostí mohou být pro translatologické práce přínosem. Paralelní korpusy mohou ostatně translatologům poskytnout materiál i pro analýzu jiných závažných témat, např. tématu „návodnosti“ překladu – nás nebude otázka, do jaké míry je překladový text ovlivněn textem původním, zajímat při analýze jednotlivých příkladů (byť místy možný vliv původního textu konstatujeme), nýbrž při charakteristice korpusu jako celku: v souladu se současnými možnostmi korpusové lingvistiky provedeme ověřovací srovnání jazyka překladu s jazykem originálu (k tomu viz 1.2).

Výše zmiňovaná různorodost vybraných jevů vede k tomu, že postup analýzy musí být u každého z nich trochu jiný. Společné všem kapitolám jsou metodologie (tj. korpusová metodologie) a zmiňovaný strukturní přístup. Jak vyplývá z výše řečeného, tímto strukturním přístupem rozumíme:

- analýzu kvantitativního aspektu jednotlivých jevů, který v tradičních gramatických románských jazycích pochopitelně chybí – korpusy nám poskytují daleko větší množství dat, jejichž frekvence je samozřejmě důležitá;
- samu typologii českých protějšků; ta představuje – pokud je nám známo – výraznou novinku.

Z toho vyplývá, že naše analýza chce:

- v prvním plánu na vybraných tématech strukturně porovnat románské jazyky s češtinou;
- v druhém plánu – nijak systematicky, tj. spíše jako jakýsi vedlejší produkt – popsat daný jev v konkrétním románském jazyce, příp. naznačit rozdíly mezi zkoumanými románskými jazyky (vedlejší cíl je to také proto, že jak vysvětlíme, jednotlivé románské subkorpusy jsou nestejně velké, což srovnávání komplikuje).

Aby bylo možné zmíněných cílů dosáhnout, jednotlivé kapitoly budou mít analogickou strukturu, umožňující porovnávat situaci v jednotlivých subkorpusech:

1) *Obecná definice zkoumaného jevu*

Tato podkapitola vždy stručně definuje zkoumaný jev, vymezí jeho základní charakteristiky, příp. popíše souvislosti, které mohou ovlivnit následnou korpusovou analýzu.

2) *Stručná analýza možných protějšků v češtině*

Tato podkapitola nechce být bohemistickou analýzou daného jevu – na základě relevantních bohemistických zdrojů pouze načrtává, jaké strukturní možnosti má čeština pro vyjádření zkoumaného jevu.

3) *Stanovení cíle vyhledávání a typologie českých protějšků*

Na základě poznatků z prvních dvou podkapitol je v této podkapitole přesně definováno, co je a co není cílem následující korpusové analýzy. Základ tvoří – jak už bylo řečeno – srovnání stavu v románských jazycích se situací v češtině, protože je zásadní součástí této kapitoly detailní typologie českých protějšků, jež bude základem veškerých následujících kvantifikací.

4) *Kapitoly věnované jednotlivým jazykům*

Tyto jazykové kapitoly mají analogickou strukturu, jež čtenáři umožní porovnávat data z jednotlivých románských jazyků. Analogičnost je omezena jen tím, že ne všechny subkorporusy jsou stejně velké – to vede k tomu, že např. u kauzativních konstrukcí pracujeme u španělského, italského a francouzského subkorpusu s minimální hranicí výskytu, u portugalského žádnou minimální hranici nemáme, protože bychom neměli dostatek dat. Tuto skutečnost, jež samozřejmě ovlivňuje následné srovnávání dat z různých subkorpusů, budeme, stejně jako další charakteristiky práce s korpusy, komentovat níže. Jednotlivé kapitoly mají tuto strukturu:

a) *Analýza situace v daném jazyce*

Tato podkapitola předkládá stav poznání v dané věci, vycházející z relevantní sekundární literatury. Cíl práce a prostorové omezení vede k tomu, že přehled stavu vědění je spíše stručný a u souvislostí, které nemají přímou souvislost s následnou analýzou, doplňuje stručnou charakteristiku problému odkazem na sekundární literaturu, kde zájemce najde podrobnosti.

b) *Popis vyhledávacích dotazů*

Tato podkapitola uvádí konkrétní popis postupu vyhledávání (nikoli však popis subkorpusu: ten je pro všechny kapitoly stejný a je uveden níže v podkapitole 1.2), a to včetně konkrétních vyhledávacích dotazů (je tak možné ověřit platnost dat; k tomu je však potřeba pochopitelně ovládat vyhledávací jazyk korpusu *InterCorp*).

c) *Analýza dat*

Hlavní podkapitola, obsahující popis jazykových dat získaných z korpusu *InterCorp*. V největší možné míře (tj. tak, jak to umožnila srovnatelnost subkorpusů) je zachována analogičnost výkladů s podkapitolami věnovanými ostatním jazykům, aby mohl čtenář srovnávat.

5) *Shrnutí závěrů k danému jevu*

Tato kapitola obsahuje zobecnění závěrů jazykových podkapitol věnovaných danému jevu. Předpokládá, že se čtenář seznámil s jednotlivými jazykovými podkapitolami, neopakuje totiž jejich závěry, nýbrž předkládá jejich syntézu a vyvozuje z nich obecnější konsekvence.

V našich analýzách nebyl žádný z románských jazyků důležitější než ostatní, žádný nebyl východiskem pro zkoumání jazyků ostatních. Tato skutečnost je zdůrazněna i tím, že u každého ze čtyř hlavních témat je úvodní, výchozí kapitola věnována

jinému jazyku (u kauzativ je prvním zkoumaným jazykem španělština, u slovtvorby italština, u perifrází portugalština a u gerundia francouzština). Pořadí ostatních jazyků je vždy stejné (španělština, italština, portugalština, francouzština). Je tedy možné snadno nalézt partie věnované konkrétnímu jazyku: španělštinou se zabývají kapitoly 2.2, 3.6, 4.3 a 5.3, italštinou 2.3, 3.4, 4.4 a 5.4, portugalštinou 2.4, 3.7, 4.2 a 5.5 a francouzštinou 2.5, 3.8, 4.5 a 5.2.

Tato monografie je kolektivním dílem: text je koncipován jako jednotný, vnitřně provázaný celek s jednotnými cíli, postupy a metodologií. Koordinátorem celé monografie byl Petr Čermák, koordinátory jednotlivých podkapitol Petr Čermák, Pavel Štichauer, Jaroslava Jindrová a Olga Nádvorníková, koordinátorkou jednotných metodologických postupů Olga Nádvorníková. Hlavní autoři jednotlivých podkapitol jsou uváděni šifrou: Leontýna Bratánková (LB), Petr Čermák (PČ), Štěpánka Černíková (ŠČ), Jan Hricsina (JH), Jiří Jančík (JJA), Jaroslava Jindrová (JJ), Dana Kratochvílová (DK), Zuzana Krinková (ZK), Petra Laufková (PL), Olga Nádvorníková (ON), Daniel Petřík (DP), Eliška Třísková (ET), Pavel Štichauer (PŠ).

1.2 METODOLOGIE VYTĚŽOVÁNÍ PARALELNÍCH KORPUSŮ. PARALELNÍ KORPUS INTERCORP (ON)

Jak jsme uvedli výše, paralelní korpus *InterCorp* představuje svým rozsahem i kvalitou zpracování výjimečný nástroj, a to i ve světovém měřítku. V současné době (verze 8) totiž zahrnuje 40 jazyků a celkem více než 1,5 miliardy slov. Kromě zde zkoumaných románských jazyků, tj. francouzštiny, italštiny, portugalštiny a španělštiny, zahrnuje *InterCorp* také katalánštinu a rumunštinu. V korpusu jsou však zastoupeny samozřejmě i jazyky germánské, jazyky slovanské, ale i další jazykové skupiny.¹

174 milionů slov z celku korpusu *InterCorp* připadá na češtinu, která je jazykem pivotním (každý text v korpusu musí mít protějšek v češtině). Čeština je centrem projektu nejen z důvodů technických (všechny jazyky jsou zarovnány podle českých textů, což umožňuje jednotné vyhledávání v několika jazycích najednou), ale především z důvodů koncepčních – *InterCorp* je součástí projektu Českého národního korpusu (<http://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp>) a jedním z jeho hlavních cílových využití je kontrastivní výzkum vzhledem k češtině. Jak jsme zmínili výše, projekt *InterCorp* byl zahájen již v roce 2005; první verze korpusu byla uživatelům zpřístupněna v roce 2008. Výzkum

1 Plný výčet jazyků zastoupených ve verzi 6 korpusu *InterCorp*: němčina, angličtina, arabština, běloruština, bulharština, katalánština, chorvatština, dánština, španělština, estonština, finština, francouzština, řečtina, hindština, maďarština, italština, litevština a lotyština, makedonština, maltština (zatím pouze v textech EU podobně jako estonština), nizozemština, norština, polština, portugalština, rumunština, ruština, slovenština, slovinština, srbsština (v latině i cyrilici), švédština, ukrajinština a čeština jako pivotní jazyk. Verze 8 obsahuje navíc subkorpusy v hebrejštině, islandštině, japonštině, malajštině, albánštině, turečtině a vietnamštině (všechny pouze v kolekci Subtitles). Uvažuje se o připojení dalších jazyků, např. čínštiny nebo romštiny.

představovaný v této studii byl proveden v roce 2013 na verzi 6. Do nejnovější verze korpusu byla zařazena např. rozsáhlá kolekce filmových titulků (Subtitles), ale výrazně byly rozšířeny také některé subkorpusy jádra (např. subkorpus francouzský).

Porovnávání jazykových jevů v různých jazycích je v *InterCorpu* umožněno tím, že jsou k sobě v korpusu přiřazeny originály a překlady textů; jde tady o korpus *paralelní*, nikoli *srovnatelný* (*comparable*).² Každý originální text má v korpusu minimálně jeden překladový protějšek, často je jich však více; nejvíce jazykových verzí (26 včetně češtiny) má kniha *Harry Potter a kámen mudrců* J. K. Rowling, ale hned na druhém místě např. najdeme *Malého prince* A. de Saint-Exupéry, který je dostupný v 25 jazykových verzích.³ Texty jsou v korpusu zarovnány na úrovni vět:⁴

- [FR] « *Moi, se dit le petit prince, si j'avais cinquante-trois minutes à dépenser, je marcherais tout doucement vers une fontaine ...* » (Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit prince*)
- [ALL] „*Wenn ich dreiundfünfzig Minuten übrig hätte*“, *sagte der kleine Prinz*, „*würde ich ganz gemächlich zu einem Brunnen laufen...*“ (přel. Grete Leitgeb – Josef Leitgeb)
- [ANG] “*As for me,*” *said the little prince to himself*, “*if I had fifty-three minutes to spend as I liked, I should walk at my leisure toward a spring of fresh water.*” (přel. Katherine Woods)
- [CS] *Kdybych já měl padesát tři minuty nazbyt, řekl si malý princ, šel bych docela pomaloučku ke studánce...* (přel. Zdeňka Stavínohová)
- [HIN] “अगर मेरे पास तिरपन मिनट बताने को होते , छोटे राजकुमार ने सोचा , तो मैं धीरे – धीरे एक जलाशय की ओर चल पड़ता ... 1” (přel. कशिशोर बलवीर, जगवंश)
- [ES] «*Si yo dispusiera de cincuenta y tres minutos —pensó el principito— caminaría suavemente hacia una fuente...*» (přel. Bonifacio del Carril)
- [IT] “*Io*”, *disse il piccolo principe*, “*se avessi cinquantatré minuti da spendere, camminerei adagio adagio verso una fontana...*” (přel. Nini Bompiani Bregoli)
- [RO] „*Eu, își spuse micul prinț, dacă aș avea de irosit cincizeci și trei de minute, aș porni în liniște spre o fântână.*“ (přel. Benedict Corlaciuc)

Pro všechny zde zkoumané románské jazyky, tj. francouzštinu, španělštinu, portugalsštinu a italštinu, je v *InterCorpu* k dispozici vyhledávání podle lemmat i podle

2 Korpusy *srovnatelné* (*comparable*) se na rozdíl od korpusů *paralelních* skládají výlučně z textů originálních. „Srovnatelnost“ jednotlivých jazykových subkorpusů pak musí být zajišťována tím, že oba subkorpusy zachovávají předem dané specifikace týkající se rozsahu, žánrového složení, komunikační funkce textů atd. Tento typ korpusů se často využívá např. pro vytváření terminologických slovníků z určité specifické oblasti (např. genetického inženýrství apod.). Je možné vytvářet i vyvážené (*balanced*) *srovnatelné* korpusy, které nemusejí být omezeny na jednu textovou oblast, to však představuje nesrovnatelně náročnější úkol. Termínu „*paralelní*“ se někdy užívá jako zastřešujícího termínu pro *srovnatelné* (*comparable*) i *překladové* korpusy (viz pozn. v Altenberg – Granger: 2002, s. 8), obvykle je však tento termín spojován pouze s posledně jmenovaným typem (viz např. McEnergy – Xiao – Tono: 2006, s. 47). K obecné charakteristice typů korpusů viz Chlumská (2014).

3 Viz celkový přehled na <https://trnka.ff.cuni.cz/ucnk/intercorp/files/IntercorpTop200>.

4 Pro další verze korpusu se plánuje i zarovnání na úrovni slov, které by velmi zkvalitnilo možnosti vyhledávání.

morfologických značek.⁵ Předností *InterCorpu* jsou rovněž pokročilé funkce korpusového vyhledávače KonText, které umožňují získané konkordance třídit a statisticky zpracovávat např. pomocí frekvenčních seznamů. Nicméně vzhledem k tomu, že žádné morfologické značkování není naprosto spolehlivé, využili jsme v syntaxi dotazů pro jednotlivé zkoumané jazykové jevy kromě lemmatizace zejména různých kombinací regulárních výrazů.⁶

Jádro korpusu *InterCorp* tvoří texty, u nichž byla provedena pečlivá jazyková korektura a semi-manuální kontrola automatického zarovnání pomocí editoru paralelních textů *InterText*.⁷ Tento základní soubor textů obsahuje především beletrii, výjimkou však nejsou ani jiné typy textů, např. texty odborné (viz níže). Vzhledem k tomu, že je *InterCorp* primárně určen pro synchronní výzkum jazyka, pocházejí tyto texty (a samozřejmě i jejich překlady) z 2. poloviny 20. století a ze století 21. Zařazení textů starších je výjimečné: jde např. o klíčové texty dané národní literatury (např. texty Karla Čapka pro subkorpus český), které existují v mnoha překladech, nebo o překlady z jazyků s menším množstvím textů přeložených do češtiny. U všech těchto textů jsou k dispozici podrobné metajazykové informace, podle nichž je buď možné specifikovat pracovní subkorpus (např. podle směru překladu), nebo které je možné zobrazit v konkordanci u jednotlivých výskytů (např. bibliografické údaje o originálu a překladu).

Tento základní soubor paralelních textů je v korpusu *InterCorp* doplněn o tzv. kolekce textů, které neprošly jazykovou korekturou v rámci projektu *InterCorp* ani ruční kontrolou automatického zarovnání na věty. Výhodou těchto subkorpusů je jednak jejich velký rozsah, kterým často několikanásobně převyšují výše zmíněné jazykové subkorpusy z jádra, jednak žánrová rozmanitost, kterou do *InterCorpu* přinášejí: vedle právních textů Evropské unie (*Acquis communautaire*) zde najdeme i texty publicistické z mnohojazyčných publicistických serverů Project Syndicate (www.project-syndicate.org) a Presseurop (www.presseurop.eu) v deseti jazycích nebo zápisy z debat na půdě Evropského parlamentu (*EuroParl*). Nevýhodou těchto korpusových kolekcí, která rovněž přispěla k našemu rozhodnutí vyloučit je z našeho výzkumu, byly chybějící metajazykové informace, zejména informace o překladateli a směru překladu. Jak se pokusíme ukázat níže, pro kontrastivní analýzu jsou totiž tyto informace klíčové.

5 Všechny zde zkoumané románské jazyky byly morfologicky označovány pomocí programu *TreeTagger* (www.ims.uni-stuttgart.de/projekte/corplex/TreeTagger), tagsety (seznamy značek) pro jednotlivé jazyky se však liší. Čeština je značkována pomocí programu *morče* (<http://ufal.mff.cuni.cz/morce>), který je schopen zohlednit její bohatou morfolologii. Pro budoucí verze korpusu se plánuje harmonizace tagsetů (k této problematice viz např. Rosen: 2010; 2012).

6 Chybovost morfologického značkování není obvykle nijak významná; výjimkou je značkování minulého přechodníku v češtině (viz kapitolu o gerundi), kde se chybovost někdy pohybovala až kolem 50 % (jako minulý přechodník byly chybně označovány např. nespisovné tvary l-ového přičestí – *řek, proved* atd.).

7 Automatické zarovnání textů zajišťuje program *hunalign* (srov. Varga et al.: 2005, <http://mokk.bme.hu/recources/hunglishcorpus/>). Podrobně ke koncepci *InterCorpu* a jeho technickému zpracování viz např. Vavříň – Rosen (2008), Rosen – Vavříň (2012), obecně ke koncepci pak Čermák (2010) a zejména Čermák – Rosen (2012).

Následující tabulka ukazuje v přehledu velikost jednotlivých zkoumaných jazykových subkorpusů:

Tabulka 1. Srovnání zkoumaných subkorpusů románských jazyků v korpusu InterCorp (verze 6)

Subkorpus	Počet pozic celkem (kolekce i jádro)	Zkoumaný subkorpus (překlady z daného románského jazyka do češtiny v jádru)			
		Počet pozic	Počet textů	Počet (různých) autorů	Počet (různých) překladatelů
ŠP-CS	73 002 746	9 326 150	105 (36 evr. / 69 am.)	43 (21 evr. / 22 am.)	44
IT-CS	54 564 618	1 631 204	17	11	9
PORT-CS	58 531 766	1 485 541	15	11 (8 port. / 3 braz.)	9
FR-CS	62 288 229	1 533 451	31	23	24

Jak je z tabulky vidět, zkoumané subkorporusy románských jazyků jsou z hlediska rozmanitosti autorských a překladatelských idiolektů dostatečně bohaté. U portugalštiny a u španělštiny jsou zastoupeni jak autoři hispanoameričtí a brazilští, tak evropští.

Podíváme-li se však na údaje o počtu pozic v jednotlivých zkoumaných subkorpusech, musíme konstatovat, že žádný z nich rozhodně nelze považovat za reprezentativní pro celek daného jazyka.⁸ Kromě rozsahu je potřeba vzít v úvahu i specifické žánrové složení těchto subkorpusů: jak jsme se zmínili výše, texty obsažené v jádru korpusu *InterCorp* jsou primárně beletristické (romány) a texty jiných typů jsou zastoupeny minimálně. Např. u odborných textů je významněji zastoupena pouze historie: v itaštině Procacciho *Dějiny Itálie*, ve francouzštině *Vznešené paní z XII. století* G. Dubyho nebo populárně-naučné texty pro mládež (*Marco Polo*, *Alexandr Veliký*). Ve španělštině patří mezi odborné texty *Vzpoua davů* Josého Ortegy y Gasset.

Vzhledem k nereprezentativnosti zkoumaných subkorpusů jsme frekvenční analýzy jednotlivých jazykových jevů založené na těchto subkorpusech omezili na minimum, protože by neměly dostatečnou výpovědní hodnotu. Pokud jsou frekvenční údaje v jednotlivých kapitolách uváděny, slouží primárně pro bližší určení zkoumaného souboru výskytů.⁹ Malý rozsah subkorpusů a potenciální vlivy idiolektů (autorských i překladatelských) se pokoušíme při prezentaci analýz vyvážit rovněž tím, že u příkladů v textu uvádíme údaje o autorství originálního textu i překladu.¹⁰

8 Ostatně paralelní korpusy již ze své definice nemohou nikdy být reprezentativní pro celek daného jazyka, protože jsou omezeny na texty a textové typy, pro něž existuje překlad.

9 V některých případech, např. u gerundia, se pokoušíme frekvenční údaje získané z *InterCorpu* porovnávat s údaji z rozsáhlých jednojazyčných korpusů (viz např. **tabulku 71**).

10 Olohanová ve své knize *Introducing Corpora in Translation Studies* upozorňuje, že některé kontrastivní studie úplně opomíjejí roli překladatele, což se odráží mj. také v tom, že uvádějí pouze jména autorů původních textů, nikoli překladatelů (Olohan: 2004, s. 28).

Omezený rozsah subkorpusů vede rovněž k tomu, že jsou někdy podrobeny analýze veškeré výskyty daného jevu ve zkoumaném subkorpusu; většinou byla stanovena minimální hranice frekvence daného jevu a byly vyloučeny všechny výskyty, kde frekvence daného lemmatu tohoto limitu nedosáhla (více k tomu v příslušných kapitolách). Výjimkou je gerundium, kde se počty výskytů v italštině, portugalštině a španělštině pohybovaly od téměř 9 000 do 68 000, a kde bylo proto nutné pracovat při manuální analýze pouze se vzorky. Ve francouzštině je však gerundium méně frekventované než v ostatních zkoumaných jazycích, a proto bylo opět možné manuálně analyzovat veškeré jeho výskyty v daném subkorpusu (viz **tabulku 84** v závěru kapitoly o gerundiu).

Kromě nereprezentativnosti všech zkoumaných subkorpusů je potřeba vzít v úvahu i vzájemné rozdíly mezi nimi: např. nejrozsáhlejší španělský subkorpus obsahuje šestkrát více pozic než korpusy ostatních zkoumaných románských jazyků.

Navzdory výše uvedeným omezením však mohou podle našeho názoru zvolené subkorpusy románských jazyků korpusu *InterCorp* pomoci odhalit nové skutečnosti v kontrastivní analýze daných jevů ve srovnání s češtinou. Jak uvádí např. Altenberg – Granger (2002, s. 7), právě možnost využití rozsáhlých jazykových korpusů přispěla v posledních letech k renesanci kontrastivních analýz a kontrastivní lingvistiky. Paralelní korpusy totiž umožňují analyzovat na autentických datech tendence v úzu (*usage patterns*) a nabízejí širší možnosti výzkumu než pouhá introspekce, zejména možnost odhalit jiné, alternativní způsoby vyjádření určitého významu nebo funkce v cílovém jazyce. Jak uvidíme níže, metodologie využití paralelních korpusů v kontrastivní lingvistice se stále ještě konstituuje, je však možné uvést tři základní metodologické principy, které je potřeba při tomto typu analýz dodržovat:

1. Klíčovou otázkou kontrastivní analýzy je vymezení jazykových jednotek, které budou jejím předmětem. Jak ukazuje např. Barlow (2008), již analýza na první pohled jednoduchých lexémů (*aller* ve francouzštině a *go* v angličtině) může představovat problém, protože jejich význam je určován jejich kolokacemi.¹¹ V naší práci nejsou předmětem kontrastivní analýzy lexémy, ale gramatické nebo slovtvorné struktury, což vyžaduje komplexnější přístup než v případě analýzy na úrovni lexémů. Z tohoto důvodu předchází empirickým analýzám v každé kapitole této studie podrobný teoretický výklad, který představuje definici/fungování daného jevu jednak obecně, jednak ve všech zkoumaných románských jazycích a v češtině. Vysvětleny jsou rovněž terminologické rozdíly, dané rozdílnými lingvistickými tradicemi.

Cílem tohoto přístupu je zamezit terminologickému zmatku, který by mohl vést k záměně formální a funkční ekvivalence, protože by nebral v úvahu *valeur* analyzovaných jednotek, tedy jejich pozici v konkrétním jazykovém systému. Toto nebezpečí je zvláště výrazné u gerundia, kde téměř jednotný termín (*gerundio*, *gérondif*) a společný základ v latinském ablativu gerundia může svádět např. k podcenění rozdílů ve vztahu tohoto tvaru k jiným nefinitním tvarům ve zkoumaných jazycích. V případě gerundia

11 Máme-li být schopni data vůbec nějak popsat, musíme od jistých souvislostí odhlédnout. Extrémní případ problematické „ekvivalence“ analyzuje např. Teubert (2010): význam čínského termínu „xiao“ je totiž určován celou interpretační tradicí konfucíánské filozofie.

jsme se proto navíc pokusili navrhnout obecnělingvistické *tertium comparationis* v podobě kategorie *converb*¹² (srov. Haspelmath: 1995).¹³

2. Po teoretickém vymezení zkoumaných jevů je potřeba definovat, jakým způsobem budou v paralelních konkordancích určovány a klasifikovány protějšky daného jevu v cílovém jazyce. Jak jsme uvedli výše, texty v paralelním korpusu *InterCorp* jsou zarovnány na úrovni vět. Jsme si vědomi toho, že z translatologického hlediska je „ekvivalence“ na úrovni pouhých vět nebo dokonce jednotlivých slov nebo konstrukcí nepřijatelná, protože překladatel nepřekládá slova nebo věty, ale text, tj. musí brát v úvahu najednou celý komplex faktorů. Kromě toho může být z terminologického hlediska problematické mluvit o překladovém „ekvivalentu“, protože „ekvivalenci“ lze chápat nejen deskriptivně (tj. co v daném cílovém textu odpovídá, koresponduje textu výchozímu, tj. na úrovni *parole*), ale zároveň i preskriptivně (co má odpovídat, tj. na úrovni *langue*). Kromě toho je potřeba „ekvivalenci“ posuzovat na několika rovinách: slovní, větné, textové atd.¹⁴ Termín „překladový ekvivalent“ je v korpusové lingvistice stále hojně užíván (viz např. Čermák – Corness – Klégr: 2010), z výše uvedených důvodů je však vhodnější mluvit o „protějšcích“ nebo „respondentech“ dané konstrukce v cílovém textu/jazyce (srov. podobně Pešek: 2011, s. 114).

Při praktické analýze paralelní konkordance se ukazuje, že v mnoha případech je velmi problematické, ne-li nemožné přesný „ekvivalent“ dané sekvence/jednotky v cílovém jazyce určit, protože překladatel může využít specifických překladových postupů, např. modulace (srov. např. Vinay – Darbelnet: 1977), nebo může daný význam kompenzovat/vyjádrřit mimo segment zobrazovaný v konkordanci. Kromě toho pak může protějšek dané konstrukce v cílovém jazyce chybět i v důsledku chyby nebo opomenutí překladatele, nebo z technických důvodů – při chybném zarovnání paralelních segmentů. Většina výše uvedených případů může být předmětem translatologické analýzy, kontrastivní analýza však musí ponechat tyto jednotlivosti stranou a zaměřit se na základní, převažující tendence v typech překladových protějšků zkoumaných jevů, tzv. *recurrent translation patterns* (viz Krzeszowski: 1990, s. 27). Určitý soubor z translatologického hlediska velmi zajímavých protějšků je tak sice bez rozlišení zařazen do kategorie „jiné“, „nepřeloženo“, „transl“ apod. (u každého jevu, který budeme na následujících stránkách analyzovat, se taková skupina objeví), ale vymezí se soubor paralelních výskytů, které umožní přechod od okurenční analýzy k celkovým závěrům.

12 Jsme si vědomi toho, že se Haspelmathovo pojetí termínu *converb* (viz 5.1.2) neshoduje s pojetími jiných lingvistů, kteří tento koncept používají. Tato odlišná pojetí jsme nuceni ponechat stranou, protože naším cílem nebyl příspěvek k obecnělingvistické analýze tohoto termínu, pouze jsme využili detailní analýzu, kterou pro takto definovaný jev Haspelmath a další autoři poskytují, abychom poskytli našemu kontrastivnímu výzkumu jednotný základ.

13 K pojmu *tertium comparationis* a jeho významu v kontrastivní lingvistice viz např. Goddard – Wierzbicka (2008). Barlow pak upozorňuje na to, že bez společné báze pro srovnání daných jevů bude kontrastivní analýza srovnávat hrušky s jablky; doplňuje však, že i v nejlepším případě srovnává kontrastivní analýza různé druhy jablek (Barlow: 2008, s. 101).

14 Na tento problém upozorňují zejména translatologové, srov. např. Guidère (2011).

3. Po úspěšném určení základních tendencí v typech protějšků daného jevu v cílovém jazyce je však potřeba se zamyslet nad tím, do jaké míry jazyk analyzovaných překladů skutečně odpovídá běžnému úzu v daném cílovém jazyce. Poměry typů protějšků totiž mohou být dány nejen idiolektem překladatele, ale i specifickými rysy jazyka překladu jako celku. Pokud jde o vliv idiolektu, platí u paralelních korpusů stejné pravidlo jako u korpusů jednojazyčných: *more data, better data*, tj. čím rozsáhlejší (a potažmo idiolektálně rozmanitější) je zkoumaný subkorpus, tím se vliv specifických idiolektů smazává. Paralelní korpus je tedy stále založen na individuálních překlada-telských řešeních, stejně jako jsou jednojazyčné korpusy založeny na individuálních výpovědích mluvčích daného jazyka, díky množství dat je však na základě těchto oku-rencí možné odlišit překladová řešení centrální od periferních, marginálních.

Otázka specifik překladového jazyka jako celku je z metodologického hlediska potenciálně závažnější. Kromě možných interferencí s výchozím jazykem je možné u jazyka překladu pozorovat další specifické rysy (negativně se někdy mluví o *translationese* – „překladatelštině“). Mona Baker (1996) uvádí čtyři základní rozdíly mezi jazykem překladu a jazykem původním – překladový jazyk má podle ní tendenci ke zjednodušování, k explicitaci a normalizaci (konzervativismu) a nivelizaci. Jak jsme uvedli výše, metodologie kontrastivního výzkumu na paralelních korpusech se stále vytváří, obecně však lze konstatovat, že omezení výsledků analýzy daná potenciální specifičností překladové části paralelních korpusů je možné vyvážit třemi způsoby.

Základním principem je důsledné odlišování originálních a překladových textů, tj. systematický zřetel ke směru překladu. Právě z tohoto důvodu jsme se v této studii rozhodli omezit zkoumané subkorpusy na texty z jádra korpusu *InterCorp*, kde je možné jednoznačně určit směr překladu, i když to znamenalo obětovat rozsáhlá data obsažená např. v kolekci textů *Acquis communautaire*, kde tato možnost není.¹⁵ Kromě toho jsme však z výzkumu vyloučili rovněž tzv. překlady z třetího jazyka, např. z angličtiny, ačkoli jsou součástí jádra. Zde by sice bylo možné určit směr překladu, ale do analýzy by se potenciálně dostal další faktor, a to interference jiného výchozího jazyka. Jednotlivé subkorpusy tedy byly složeny výhradně z textů přeložených z daného románského jazyka do češtiny (směr překladu je v příkladech označen šipkou).

Překlady z češtiny do románských jazyků je potenciálně rovněž možné využít pro ověření spolehlivosti výsledků získaných analýzou překladů v opačném směru, tyto subkorpusy jsou však většinou zatím tak malého rozsahu, že jsme je využili pouze omezeně (viz zpětnou analýzu přechodníku v kapitole o gerundi). Výhledově však srovnatelnost paralelních korpusů v obou směrech překladu nabízí možnost zásadního rozšíření a zkvalitnění kontrastivní analýzy, protože otevře prostor pro zpětné ověření typů protějšků, jež byly pro určitý jev identifikovány jako centrální (viz např. Malá: 2013). Z tohoto důvodu je zpracování překladů z češtiny do cizích jazyků v projektu *InterCorp* silně podporováno.

15 V nové verzi korpusu, která byla spuštěna v roce 2014, je možnost rozlišení směru překladu doplněna i v publicistické části textů z kolekci – Presseurop a Syndicate.

Třetí možností vyvážení specifík překladového jazyka a ověření dat z něj získaných je kontrolní analýza daného jevu na rozsáhlých jednojazyčných korpusech zkoumaných jazyků (srov. toto doporučení také např. v Altenberg – Granger: 2002, s. 9). Pro češtinu existuje velmi kvalitně zpracovaný referenční korpus současné češtiny SYN2010, srovnatelný např. s *British National Corpus*; pro většinu románských jazyků jsou pak rozsáhlé korpuse většinou rovněž k dispozici, třebaže není možné je považovat za srovnatelné (*comparable*).¹⁶ Rozšíření analýzy na jednojazyčné korpuse by tedy bylo teoreticky možné, přesahovalo by však rozsahové a obsahové možnosti této monografie – a zůstává tak úkolem do budoucna.

Možné vlivy specifík překladového jazyka však bylo nutné ověřit alespoň částečně, a proto jsme se rozhodli využít korpus *Jerome*, který byl k tomuto účelu Ústavem Českého národního korpusu přímo vytvořen a zpřístupněn v roce 2014.

Korpus *Jerome* je srovnatelný (*comparable*) korpus o celkovém rozsahu 85 milionů pozic, v němž jsou vyváženě zastoupeny překlady a původní texty, tak aby bylo možné daný jev pozorovat v obou subkorpusech (viz <http://ucnk.ff.cuni.cz/jerome.php>; Chlumská: 2013). Jde o korpus synchronní, a proto jsou v něm obsaženy pouze překlady vydané po roce 1992. Při výběru překladových textů se vycházelo z poměru zastoupení jednotlivých jazyků v současné nakladatelské produkci, a proto zde dominují překlady z angličtiny, celkem je však zastoupeno čtrnáct jazyků, včetně zde zkoumaných čtyř románských. Možnému vlivu interference z angličtiny je možné se vyhnout, protože lze pro vyhledávání definovat subkorpus, kde je zastoupení jednotlivých překladových jazyků vyvážené. Korpus však bere v úvahu i možný vliv autorských a překladatelských idiolektů, protože každý autor i překladatel v něm mohou být zastoupeni maximálně třemi díly, v případě překladatele však musí vždy jít o překlad jiného autora. Korpus je primárně beletristický, pro šest jazyků však obsahuje i texty odborné (více ke korpusu viz Chlumská: 2014).¹⁷

Korpus *Jerome* nám tedy umožní vyjádřit se k jedné z možných metodologických námitek vůči korpusům *InterCorp*, totiž že jde o texty překladové, které se svým jazykem nutně odlišují od „spontánních“ projevů nepřekladových. Je zřejmé, že abychom mohli tuto námitku posoudit, musíme nejen pečlivě oddělit korpuse překladové (či smíšené, jako jsou všechny verze korpusu SYN) od nepřekladových (což nám umožní právě *Jerome*), ale zvolit rovněž konkrétní jazykový jev, na kterém můžeme příp. „jinakost“ paralelního korpusu demonstrovat.

K takové ilustraci jsme zvolili kauzativní konstrukci *nechat si + sloveso v inf.* Určitě je možné tvrdit, že frekvence této konstrukce v překladových textech může být do jisté – významné – míry ovlivněna zdrojovým jazykem, a že to tedy snižuje výpovědní hodnotu kvantitativních aspektů, jak je uvádíme v kapitole o kauzativních konstrukcích. Použijeme-li pro ilustraci zjednodušený dotaz [*lemma="nechat"*]

16 Srov. např. korpus CREA nebo nový CORPES pro španělštinu, CORIS/CODIS, La Repubblica nebo itWac pro italštinu, CETEMPúblico nebo Corpus do Português pro portugalštinu, ale také frWac a částečně FRANTEXT pro francouzštinu.

17 Jde o angličtinu, němčinu, francouzštinu, italštinu, portugalštinu a ruštinu.

[tag="Vf.*"], získáme frekvence, které můžeme mezi sebou snadno porovnat. Srovnání lze provést jak na celkovém korpusu *Jerome*, tak na vyváženém subkorpusu (vyváženém z hlediska zdrojového jazyka, kde např. jako zdrojový jazyk nedominuje angličtina).¹⁸

- 1) Korpus překladový = 42 563 842 tokenů; korpus originálních textů = 42 501 470 tokenů. Absolutní frekvence konstrukce *nechat si + sloveso v inf.* u překladového korpusu 6 389, u originálních textů 5 107.
- 2) Vyvážený subkorpus překladový 2 540 043 tokenů; vyvážený subkorpus originální 2 547 367. Absolutní frekvence v překladech 297, v originálních textech 401.

Jak je patrné, pokud bychom se drželi pouze absolutních frekvencí této konstrukce (což by jistě nebylo zcela chybné, neboť oba korpusy jsou srovnatelně velké), výsledky jsou v obou případech zcela opačné. Zatímco v celkovém korpusu je konstrukce daleko frekventovanější v překladech (6 389 vs. 5 107), u užšího a vyváženějšího subkorpusu je tomu přesně naopak (297 vs. 401). Tato situace nás tedy rozhodně neopravňuje k tomu, abychom vyvozovali jakékoli závěry o vlivu překladovosti na výskyt kauzativní konstrukce.

Porovnání absolutních frekvencí však není metodologicky zcela korektní, a je proto nutné pracovat s frekvencemi relativními (*i. p. m., items per million*). V prvním případě dostáváme 150 vs. 120, v tom druhém opačný poměr 116 vs. 157. Avšak ani tato čísla sama o sobě příliš mnoho neznamenaají. Na jedné straně si lze klást otázku po statistické významnosti (která však v obou případech vychází jednoznačně, totiž že rozdíl mezi oběma frekvencemi statisticky významný je), na straně druhé, zda je tento rozdíl relevantní (tzv. *effect size*) a zda lze za ním spatřovat nějaký identifikovatelný faktor (srov. Cvrček – Kodýtek: 2013). Pro výpočet relevance rozdílu lze použít např. Diceův koeficient, který zachycuje podíl rozdílu těchto relativních četností k jejich průměru:

$$\text{Dice} = 2x \text{ (i.p.m.1 - i.p.m.2) } / \text{ (i.p.m.1 + i.p.m.2) }.$$

Tento koeficient vychází v intervalu od -2 do 2, přičemž takové hodnoty na obou stranách signalizují velkou relevanci frekvenčního rozdílu. V prvním případě našeho příkladu vychází tento koeficient 0,22; v případě druhém -0,30. Je tedy zřejmé, že tato relevance je minimální. Znamená to, že ani v jednom případě nelze jednoznačně říci, že rozdíl ve frekvenci kauzativní konstrukce je nějakým způsobem výrazný natolik, že bychom ho mohli připsat nějakému konkrétnímu faktoru. Z toho plyne, že vliv překladového jazyka na frekvenci české kauzativní konstrukce *nechat si + sloveso v inf.* nelze v tomto případě prokázat.

Přestože jsme se omezili pouze na jeden jediný příklad, dovolujeme si tvrdit, že frekvence všech jevů, kterými se zde budeme zabývat, rozhodně není nijak výrazně (ve smyslu právě této *relevance rozdílu*) ovlivněna překladovou povahou korpusu *InterCorp*. Jak už jsme uvedli výše, jediné omezení, které korpusu *InterCorp* lze přičíst,

18 Děkujeme Václavu Cvrčkovi za poskytnutí těchto dat i za jeho připomínky k metodologické povaze tohoto srovnání.

se týká jeho velikosti (od velkého korpusu španělského sestupujeme k velmi malým korpusům portugalské a italské) a složení (beletrie, v níž mohou převažovat knihy od určitých překladatelů apod.). Tato omezení samozřejmě zmíníme, kdykoli budou námi zkoumaný jev jednoznačně (negativně) ovlivňovat.

Výše uvedené možnosti rozšíření a ověření dat získaných z paralelních (překládových) korpusů naznačují, že tento zdroj dat může významným způsobem přispět k rozvoji kontrastivní analýzy. Naším cílem v této studii je přispět ke zmapování těchto možností, uvědomujeme si však, že je tento přístup v lingvistice stále novinkou a není přijímán bez výhrad. Např. Pešek (2011, s. 112) navrhuje striktně odlišovat postupy systémové kontrastivní analýzy a tzv. analýzy funkční textové ekvivalence. V jeho přístupu je systémová kontrastivní analýza založena primárně na *separovaném* studiu (pod)systémů *langue* obou zkoumaných jazyků (např. podsystémů slovesných časů ve francouzštině a v češtině, op. cit. s. 114) a následně na jejich porovnání s předem danými kritérii (*tertium comparationis*). Naopak zkoumání protějšků určitých jevů (např. různých slovesných časů) při překladu z jazyka A do jazyka B náleží podle Peška pouze do oblasti funkční textové ekvivalence, tj. okurenční analýzy.

Je zřejmé, že podrobný průzkum hodnot (*valeurs*) jednotek zkoumaného jevu v jazykových (pod)systémech obou srovnávaných jazyků je nezbytnou podmínkou jakékoli kontrastivní analýzy, avšak podle našeho názoru může právě okurenční analýza textové funkční ekvivalence, typická pro výzkumy na paralelních korpusech, přinést nové poznatky nejen o repertoáru prostředků pro vyjádření zkoumaného jazykového významu, ale díky frekvenčním údajům také údaje o jejich centrální nebo periferní pozici v rámci tohoto repertoáru. Je tedy možné, ba dokonce vhodné oba přístupy spojit.

1.3 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH SUBKORPUSŮ

1.3.1 ŠPANĚLSKÝ SUBKORPUS

Španělská část korpusu *InterCorp* je ze všech subkorpusů románských jazyků největší – v korpusové verzi 6 obsahuje ve své nejširší variantě **73 002 746** pozic. V souladu s koncepcí této práce však byl tento subkorpus zásadně zredukován: byly ponechány pouze beletristické texty (tj. odstraněny byly právní, publicistické a jiné texty, viz výše), a to texty, jejichž originál je španělský a překlad český (vyřazeny tedy byly texty z třetích jazyků i překlady z češtiny do španělštiny). Zařazena byla bez rozlišení díla od španělských i hispanoamerických autorů. Výsledný korpus má **9 326 150** pozic a sestává ze 105 knih (36 od španělských autorů, 69 od hispanoamerických) od 43 autorů (21 Španělů, 22 Hispanoameričanů), přeložených 44 překladateli.

1.3.2 ITALSKÝ SUBKORPUS

Italská část korpusu *InterCorp* obsahuje ve verzi 6 celkem **54 564 618** pozic. Po odstranění administrativních a jiných textů (viz výše) má korpus, se kterým pracujeme, celkem **1 631 204** pozic a skládá se ze 17 knih od 11 autorů, přeložených 9 překladateli.

1.3.3 PORTUGALSKÝ SUBKORPUS

Portugalská část korpusu *InterCorp* obsahuje ve verzi 6 celkem **58 531 766** pozic. Po odstranění administrativních a jiných textů (viz výše) má korpus, se kterým pracujeme, celkem **1 485 541** pozic a skládá se z 15 knih od 11 autorů (8 Portugalců, 3 Brazilců), přeložených 9 překladateli.

1.3.4 FRANCOUZSKÝ SUBKORPUS

Francouzská část korpusu *InterCorp* obsahuje ve verzi 6 celkem **62 288 229** pozic. Po odstranění administrativních a jiných textů (viz výše) má korpus, se kterým pracujeme, celkem **1 533 451** pozic a skládá se z 31 knih od 23 autorů, přeložených 24 překladateli.

**2. ROMÁNSKÁ KONSTRUKCE *HACER/*
FARE/FAIRE/FAZER + INFINITIV
A JEJÍ ČESKÉ PROTĚJŠKY**

2.1 KAUZATIVNOST V ROMÁNSKÝCH JAZYCÍCH A V ČEŠTINĚ (PČ)

V této kapitole budeme zkoumat české protějšky románských kauzativních konstrukcí *hacer/fare/fazer/faire* + infinitiv. Obecným cílem je ukázat, jakých konkrétních podob v češtině nabývá vyjádření tohoto typu kauzativnosti. Materiálová analýza by měla rovněž ověřit, do jaké míry platí tvrzení, které se objevuje v kontrastivně pojatých studiích a gramatikách románských jazyků, totiž že zatímco v románských jazycích je dominujícím prostředkem vyjadřování kauzativnosti právě zmiňovaná analytická konstrukce, v češtině je to vyjádření syntetické, konkrétně kauzativní sloveso s prefixem (nejčastěji *roz-*). Toto tvrzení bývá zasazováno do obecnějších typologických souvislostí: románské jazyky mají údajně tendenci vyjadřovat modifikaci základního slovesného významu převážně analyticky, zatímco čeština tíhne k využívání prefixů.

2.1.1 KAUZATIVNOST A JEJÍ DEFINICE

Analyzovaná románská konstrukce je jen jedním z prostředků – byť dominujícím – vyjadřování kauzativnosti. Kauzativnost bývá v lingvistické literatuře chápána různě široce, totiž v závislosti na širší koncepci sémantických vztahů nalézáných ve větě (příkladem zasazení kauzativ do ucelené koncepce může být definice a typologie kauzativ u Daneše a Hlavsy: 1981, s. 81–82). Pro F. Čermáka (2001, s. 252) je kauzativita¹⁹ „sémanticko-gramatická kategorie zahrnující prostředky týkající se vyvolání, způsobení něčeho, popř. přinucení někoho k něčemu“. Většina autorů považuje kauzativnost za slovesnou kategorii – Mluvnice češtiny I (1986, s. 421) například traktuje prostředky vyjádření účinnosti (dokumentované příklady *sednout*, *posadit k sedět*) v rámci lexikálně

19 V českých pramenech převažuje termín kauzativnost, občas se však – se stejným významem – objevuje termín kauzativita. V starších pracích nalezneme též termín účinnost, který někdy zahrnuje kauzativnost jako celek, jindy její specifický druh.

gramatických modifikací slovesného děje v kapitole „vytváření příznakových podob dějového způsobu“; Čechová et al. (1996, s. 159) řadí kauzativnost ke kategorii druhu slovesného děje²⁰. Často proto není řeč o kauzativnosti jako takové, nýbrž o kauzativních slovesech, kauzativech (proto se také v následující analýze sekundární literatury často mluví o kauzativech, a nikoli o kauzativnosti). Výsledky naší materiálové analýzy nicméně ukazují, že přestože jsou kauzativní slovesa nejčastějším nositelem vyjádření kauzativnosti, zejména u našeho typu „záměna syntaktických rolí“ (viz dále) lze dokázat, že nejsou nositelem jediným.

Cílem této práce však primárně není přispět k obecné teoretické diskusi o kauzativnosti: zkoumaná konstrukce je pro nás kauzativní, protože – stejně jako tzv. kauzativní slovesa – vyjadřuje význam „působit, aby se něco (u)dálo / aby někdo něco udělal“. Karlík – Nekula – Pleskalová (2002, s. 413) v hesle věnovaném kauzativním slovesům uvádějí, že v jejich lexikálně-sémantické struktuře jsou obsaženy minimálně²¹ dva sémy:

- sém kauzace (tj. oslabený příčinně-následkový vztah typu „x působí y“);
- sém zasahování objektu (proto kauzativa patří k tranzitivním slovesům).

V analyzované románské struktuře jsou rovněž obsaženy oba tyto sémy, nicméně analytické vyjádření umožňuje, aby plnovýznamovým slovesem v infinitivu mohlo být i sloveso intranzitivní: sém zasahování/zasažení objektu je obsažen v slovesu *faire/fare/fazer/hacer*. Z výše zmíněné definice též vyplývá nutná přítomnost aktanta-kauzátora.

Kauzativnost je pro nás tedy sémanticko-gramatickou kategorií, jež může být v jazycích realizována různými prostředky (srov. k tomu též Čermák: 2001, s. 135). Analyzovaná románská konstrukce ji vyjadřuje syntakticky, může však existovat řada jiných možností, jak na příkladu českých protějšků ukážeme.

Kauzativnost bývá někdy nazývána též faktitivností; v některých koncepcích se nerozlišuje mezi faktitivností a kauzativností (to platí často o románské lingvistice), jinde se používá jen jeden z termínů.

V některých koncepcích, např. v tradičních koncepcích českých, se však mezi oběma pojmy rozlišuje.

Za faktitivní se obvykle označují slovesa deadjektivní (či denominální) jako např. *namodřít*, zatímco jako kauzativní jsou označovány formace deverbální. F. Čermák (Čermák: 2001, s. 253 a 237) definuje kauzativa a faktitiva takto:

kauzativum – deverbativní verbum s obecným významem „způsobit, aby se udělalo/stalo něco, resp. způsobit udělání/udání se něčeho“;

faktitivum – verbum s obecným významem „dělat něco/někoho nějakým“, obvykle deadjektivní.

-
- 20 (Patří k němu) „... **schopnost** slovesa **konkretizovat děj** např. z hlediska času (*rozkašlat se, dohořet*), prostoru (*vyjít, vzlétnout*), **vyjadřovat** různé **fáze děje**, různou **míru** děje (*postát x napovídat se*), **rozměr** děje (jeho trvání, přerušování...), intenzitu *děje* (viz slovesa expresivní, obměňující sloveso základní: *hmatat - chmatat, šmatat, šmátrat*), tzv. **kauzativnost (účinnost)** – slovesa **kauzativní účinná** (dříve řazená k **faktitivním** – viz *měkkčit, bílit, krotit; zlevnit, usnadnit = (u)činit jakým - měkkým...*) označují činnost, která **způsobí, aby nastal děj vyjádřený základovým slovesem** (*pověsit - způsobit, aby něco viselo, položit - způsobit, aby něco leželo*)...“ (Čechová: 1996, s. 159).
- 21 Jak ukáže analýza překladového materiálu, přítomnost dalších sémů může ovlivnit překlad zkoumané konstrukce do češtiny.

Slovotvorné hledisko, kombinované s diachronním přístupem, v češtině tento vcelku jasný obraz poněkud komplikuje. Dokulil (in Čechová et al.: 1996, s. 130) v kapitole *Slovesa odvozená od sloves* říká: „Jde o slovotvornou třídu s obecným strukturálním vzorcem **působit** nebo **způsobit**, **aby se uskutečnil děj** vyjádřený základovým slovesem. Tato slovotvorná třída – tzv. **kauzativa** – využívá téhož formantu jako třída faktitiv, s nimiž úzce souvisí, a to *-i(t)* – typ ‚budit‘ (= působit, aby někdo bděl). Je to třída velmi omezená a stará, proto se tu setkáváme s jinak neobvyklým hláskovým střídáním. Patří sem stará slovesa: *vařit* (vodu) (k *vřít*), *mořit* (k *mřít*), *točit* (k *téci*), *trápit* (k *trpět*), předponová *po-ložit* (k *ležet*), *po-stavit* (k *stát*), *po-sadit* (k *sedět*), *po-věsit* (k *viset*), *na-pojit* (k *pít*). Druhotně se ve smyslu kauzativ mohou alternativně interpretovat i některá faktitiva (např. uvedené *zdomácnit*, podobně např. *ztemnit* – primárně k *temný*, sekundárně k */z/temnět*).“ O faktitivech týž autor (in Čechová et al.: 1996, s. 130) mluví v kapitole o slovesech odvozených od jmen přídavných, kam „alternativně náležejí slovesa vyjadřující změnu stavu podmětu“, jež zařazuje do slovotvorné kategorie transpozici. Jsou to slovesa se slovotvorným vzorcem „stát se, stávat se takovým, jak naznačuje základové jméno přídavné“. Dále autor pokračuje: „S těmito slovesy velmi těsně souvisejí **slovesa činnostní s významem působit změnu stavu objektu** se strukturálním vzorcem ‚činit nebo učinit někoho takovým, jak to naznačuje základové jméno přídavné. Jsou to tzv. **slovesa účinná / faktitiva**, tvořící protějšky k slovesům vyjadřujícím změnu stavu (podmětu). Zařazují se proto někdy k slovesům změny stavu jako slovesa změny stavu předmětu. Na rozdíl od sloves změny stavu jsou však vždy předmětná, přechodná. Tvoří se pouze jediným formantem, a to *-i(t)*, zařazujícím příslušná slovesa ke vzoru *prosít* – typ ‚křivit‘, nepříliš početný, ale produktivní; patří k němu slovesa jako: *bílit/bělít*, *černit*, *modřít* atd., *čistit*, *mírnit*, *sušit*, *ostrit*, *tupit*, z primárního základu: *hladit*, *krátit*, *krotit*, *sladit*, *šřít*, *úžit*, často se zdokonavující předponou: *počeštit*, *zesvětštit*, *postátnit*, *znárodnit*, *osamostatnit*, *zatemnit*, *objasnit*, *vysvětlit*, *zdomácnit*. Slovesa odvozená od komparativů: *zlepšit*, *zhoršit*, *polepšit*, *pohoršit*, *zvětšit*, *zmenšit*.“²²

K těmto složitým slovotvorným vztahům budeme v naší typologii českých protějšků zkoumané konstrukce přihlížet jen do jisté míry: u syntetických (tj. slovesných) protějšků budeme přihlížet k motivaci daného slovesa a rovněž k typu prefixu (tam nás bude zajímat, zda je prefix synchronně „průhledný“, zda pro dnešního mluvčího nese význam kauzativnosti).

Zmiňme ještě, že některé starší české koncepty za faktitiva označovaly tzv. kauzativa slovotvorná, tj. tranzitivní slovesa s kauzativním významem spojená slovotvorným vztahem s intranzitivním nekauzativním slovesem (lze říci, že tato koncepce se odráží i u Karlíka – Nekuly – Pleskalové: 2002).

22 Autor dále uvádí: „Ve spojení s předponami *od-*, *vy-* nabývají slovesa významu zrušení vlastnosti: *odtemnit*, *odvlhčit*, *odšivnit*, *odnárodnit*, *vyvlastnit*. Těsná blízkost sloves účinných se slovesy změny stavu (podmětu) se projevuje i v tom, že obě třídy jsou ve vzájemných slovotvorných vztazích: reflexivizaci sloves účinných vznikají slovesa stavová: typ ‚křivit‘ – typ ‚křivit se‘. Na druhé straně mohou být slovesa účinná alternativně motivována i slovesy stavovými: *zdomácnět* → *zdomácnit* (způsobit, aby něco zdomácnělo).“ Připomínáme jen, že mnoho sloves uváděných tímto autorem není předmětem zájmu této práce, protože je považujeme za faktitiva.

2.1.2 KAUZATIVNOST V ROMÁNSKÝCH JAZYCÍCH

Zkoumaná konstrukce pochopitelně není jediným prostředkem vyjádření kauzativnosti v románských jazycích. V každém románském jazyce je situace trochu jiná, proto v úvodu k podkapitolám věnovaným jednotlivým románským jazykům nabídneme krátký přehled stavu v daném jazyce. Obecně lze říci toto:

- studovaná konstrukce je hlavním systémovým prostředkem, existují však i prostředky další;
- slovtvorných kauzativních sloves není mnoho, navíc jde většinou o slovesa deadjektivní typu *enstristecer* „rozesmutnět, učinit smutným“, tj. typ kauzativnosti (v české terminologii faktitivnosti), který námi analyzovaná konstrukce nevyjadřuje a který tudíž zůstane stranou našeho zájmu;
- lze předpokládat, že naopak často se vyskytují sémantická kauzativa, kauzativnost vyjádřená záměnou syntaktických rolí apod. (více k této terminologii dále v kapitole 2.1.4); analýza výskytu těchto typů v románských jazycích však není předmětem této studie;
- obecně lze říci, že pro zkoumanou románskou konstrukci neplatí žádné významné syntaktické ani sémantické omezení;
- jak bude ukázáno na příslušných místech, různé románské jazyky připouštějí různou měrou vkládání dalšího výrazu mezi sloveso *faire/fare/fazer/hacer* a plnovýznamové sloveso.

2.1.3 KAUZATIVNOST V ČEŠTINĚ

Zatímco v románských jazycích nás bude primárně zajímat právě jen zkoumaná kauzativní konstrukce, v češtině je tomu jinak: lze předpokládat, že české protějšky analyzované vazby budou zahrnovat celou škálu možných vyjádření kauzativnosti. Na základě analýzy materiálu jsme stanovili typologii těchto protějšků, jež je obsažena v kapitole 2.1.4. Jejím základem je typologie obsažená in Karlík – Nekula – Pleskalová (2002, s. 412–413), představující jakýsi souhrn chápání kauzativnosti v nejrůznějších bohemistických pramenech (jsme si vědomi toho, že zmíněný výklad je obsažen v kapitole o kauzativních slovesech, že tedy primárně neanalyzuje kauzativnost jako takovou, nicméně pro účely naší práce je tato typologie plně dostačující).

Zmiňovaní autoři mluví o třech hlavních typech kauzativ, kauzativech slovtvorných, sémantických a analytických.

A. KAUZATIVA SLOVTVORNÁ

Jde o tranzitivní slovesa spojená slovtvorným vztahem s nekauzativním slovesem intransitivním:

- 1) i-kmenové deverbální deriváty typu *posadit* (k *sedět*);
- 2) deverbální deriváty s prefixem *roz-*: *rozplakat* (k *plakat*);
- 3) deadjektivní typ: *modřit* (k */být/ modrý*), *sušit* (k */být/ suchý*);
- 4) typ *rozbít*, *rozhněvat* – vykládají se dvojím způsobem: a) jako dereflexivní (tranzitivizující a kauzativizující) deverbativa (*rozbít* k *rozbít se*); nebo b) jako reflexivní (intransitivizující a dekauzativizující) deverbativa (*rozbít se* k *rozbít*).

B. KAUZATIVA SÉMANTICKÁ

Jde o tranzitivní slovesa vyjadřující působení následek, jenž je nazírán jako děj v nějakém gramatickém (slovotvorném, morfologickém n. syntaktickém) nebo lexikálněsémantickém vztahu k danému nekauzativu. Z této definice vyplývá, že sem patří i výše uvedená slovotvorná kauzativa; z neslovotvorných pak i následující typy:

- 1) ze synchronního hlediska supletivní typ *shodit* (k *spadnout*);
- 2) typ lišící kauzativum od nekauzativa jen syntakticky: *Petr zblbnul Pavla* (k *Pavel zblbnul*).

U všech dosavadních typů platí, že se kauzativa vymezují proti svému nekauzativnímu protějšku. Širší chápání sémantického kauzativa však připouští, že mohou existovat i kauzativa bez tohoto protějšku (Karlík – Nekula – Pleskalová: 2002, s. 413, tato kauzativa definují takto: „k. s. [kauzativum sémantické] v širším smyslu jsou slovesa označující činnost agentu, jež působí nějakou mutaci (změnu převádějící nějakou entitu z nějaké situace výchozí do situace závěrové): *zavírat/zavřít* (někdo způsobuje, že něco, co bylo otevřené, přechází/přešlo do stavu zavřenosti); [...] nemusejí být kódována jako tranzitivní slovesa: *mýt, spravovat, vykopat, zrušit, získat, prodávat, přeskočit, odcházet*; toto pojetí významu má oporu v gramatické složce jejich významu – jsou spolu s mutačními slovesy nekauzativními citlivá vůči vidu (tvoří čistě vidové páry)“. Jak ukáží následující stránky, jazykový materiál z našeho korpusu jasně ukazuje oprávněnost vydělování tohoto typu, protože je častým protějškem zkoumané románské konstrukce.²³

23 Uvedené typy kauzativ lze podle Karlíka – Nekuly – Pleskalové (2002, s. 413) dále třídit a analyzovat podle různých hledisek:

- 1) podle povahy agenta-kauzátora:
  - a) živý x neživý: *Petr* (agens) *rozbil vázu* x *Vítr* (kauzátor) *rozbil vázu* (rozdíl relevantní syntakticky: **Váza se rozbila Petrem* x *Váza se rozbila větrem*);
  - b) u živých kauzujících entit (včetně institucí): entita kauzující záměrně x entita kauzující nezáměrně; *Petr* (záměrně) *zlomil tužku* x *Petr* (nezáměrně) *zlomil tužku* (rozdíl relevantní syntakticky: **Petrovi se zlomila tužka* x *Petrovi se zlomila tužka*);
  - c) kauzující entita je x není součástí výchozí n. závěrečné fáze změny: *Petr získal stavební povolení* (neměl ho – má ho) x *Petr / Ten román Pavla uklidnil* (Pavel nebyl klidný – Pavel je klidný);
- 2) podle povahy jazykového vyjádření kauzace: přímé (dějem přímo kauzujícím) x nepřímé (dějem vykonávaným někým/něčím jiným a kauzující entitou jen iniciovaným: *Maminka pere prádlo ručně* x *Maminka pere prádlo v automatické pračce*);
- 3) podle povahy kauzovaného: vznik/zánik x změna vlastnosti x změna lokalizace aj. *Petr postavil dům* (dům neexistoval a teď existuje) x *Petr postavil vázu* (váza nestála a teď stojí); *Maminka posadila dítě na nočník* (dítě nebylo na nočníku a teď je na nočníku).